

رابطه تعهد به مدرسه، نگرش به موادمخدر و مصرف آن در دانش آموزان

فهیمة گلپایگانی^۱، ملوک خادمی اشکذری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۰۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۰۴/۰۱

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه تعهد به مدرسه، نگرش به موادمخدر و مصرف آن در دانش آموزان سال سوم دبیرستان بود. **روش:** این پژوهش از نوع همبستگی بوده و نمونه گیری به روش خوشه‌ای تصادفی انجام شده است. بدین صورت که تعداد ۲۰۰ نفر از دانش آموزان سال سوم، که در سال تحصیلی ۸۹-۹۰ مشغول به تحصیل بودند، انتخاب و به سه پرسشنامه بررسی وضعیت مصرف مواد، نگرش سنج مخدرها و تعهد به مدرسه پاسخ دادند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد که نگرش مثبت به مواد و عدم تعهد به مدرسه با مصرف مواد در دانش آموزان رابطه مثبت و معناداری دارد. **نتیجه گیری:** طراحی برنامه‌های مدرسه محور برای ایجاد تغییر در دانش و نگرش و افزایش تعهد به مدرسه باید مورد توجه برنامه‌ریزان پیشگیری از مصرف مواد قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: تعهد به مدرسه، نگرش، موادمخدر، دانش آموزان

۱. نویسنده مسؤول: کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه الزهرا (س). پست الکترونیک: ahimeh.golpayegani@yahoo.com

۲. استادیار گروه روان‌شناسی تربیتی دانشگاه الزهرا (س)

مقدمه

مصرف مواد یکی از مشکلات شایع در دبیرستان‌ها است (وینیل، والویس، مک کاون، ساندرز و پت^۱، ۱۹۹۵). مصرف مواد از زمان نوجوانی تا بزرگسالی به تدریج با بالا رفتن سن افزایش می‌یابد و بر این اساس نوجوانی یک دوره خطر برای شروع مصرف مواد است (هیروشی و گاتر فلدسون^۲، ۱۹۸۶؛ به نقل از پشت مشهدی، ۱۳۸۷). کشور ایران دارای یکی از جوان‌ترین جمعیت‌های جهان است. این جمعیت جوان یک سرمایه بالقوه برای رشد و توسعه کشور است. در عین حال، اگر توجه کافی به آموزش و پرورش، توسعه و سلامت آنان نشود، همین جمعیت کلان، تهدیدی برای آینده کشور خواهد بود؛ چرا که نیازهای تأمین نشده آنان به شکل رفتارهای نابهنجار و بزهکاری خود را نشان خواهد داد (کوشکی، ۱۳۸۴).

از آن جایی که شروع مصرف موادمخدر توسط افراد در سنین دانش‌آموزی آغاز می‌شود (اسعدی، ۱۳۸۶؛ صدیق سروستانی، ۱۳۸۲)، برنامه‌های پیشگیری نیز باید از همین سنین شروع شود و در این چارچوب آموزش و پرورش کانون اصلی در امر پیشگیری از ابتلا به اعتیاد تلقی می‌شود. آمارها حاکی از ضرورت بحث پیشگیری از ابتلای دانش‌آموزان به عنوان حساس‌ترین قشر به معضل اعتیاد است (مهاجر، ۱۳۸۶). برای آن که برنامه‌های پیشگیری از مصرف مواد به‌طور کارآمدتری شکل داده شوند، دانستن آن که چرا نوجوانان شروع به مصرف مواد می‌کنند و چرا به مصرف آن ادامه می‌دهند، اهمیت فراوان می‌یابد.

یکی از مدل‌هایی که در سال‌های اخیر در تبیین و پیشگیری از مصرف موادمخدر بسیار سودمند بوده، «مدل عوامل خطر ساز و حفاظت کننده» است (استاکول، گرین والد، تامیو و لوکسلی^۳، ۲۰۰۵). پژوهشگران با مرور عوامل خطر ساز مصرف مواد در نوجوانان، ۱۷ عامل بالقوه را شناسایی کرده‌اند که در چهار حیطه کلی قرار می‌گیرند. حیطه خانواده، حیطه مدرسه، حیطه فردی/همسالان و حیطه اجتماعی (هاوکینز و همکاران، ۲۰۰۱، به نقل

1. Winnail, Valois, McKeown, Saunders & Pate
2. Hirschi & Gottfredson
3. Stockwell, Graenwald, Toumbouou & Loxley

از ماه جویی، ۱۳۷۹). از جمله عوامل خطر در حیطة فردی، داشتن نگرش مثبت به مواد است. بر اساس مطالعات انجام شده، بین نگرش‌ها و باورهای خاص در مورد مصرف مواد و شروع مصرف مواد رابطه وجود دارد (هاوکینز، کاتالانو و میلر، ۱۹۹۲؛ داج و جاگارد^۱، ۲۰۰۷؛ به نقل از مهاجر، ۱۳۸۶). افرادی که نگرش مثبت به مصرف دارند، بیشتر به مصرف آزمایشی مواد می‌پردازند. در واقع، نگرش‌های مثبت درباره‌ی مصرف مواد، تسهیل‌کننده زمان شروع مصرف مواد هستند (طارمیان، ۱۳۷۸؛ مهاجر، ۱۳۸۱؛ محمدخانی، ۱۳۸۵). علاوه بر این، نتایج مطالعات در حیطة مدرسه نشان می‌دهند که عواملی نظیر تعهد به مدرسه و تحصیل، عملکرد ضعیف تحصیلی، سیاست‌های مدرسه درباره مواد نیز با مصرف مواد رابطه دارند (گاتفردسون^۲، ۱۹۸۸؛ هاوکینز و همکاران، ۲۰۰۱؛ فریدمن^۳، ۱۹۸۳؛ به نقل از ماه جویی، ۱۳۷۸؛ صدیق سروسستانی، ۱۳۸۲؛ طارمیان، ۱۳۷۸؛ محمدخانی، ۱۳۸۶). از آنجا که تاکنون در شهرستان الیگودرز، پژوهشی در زمینه‌ی اطلاع‌رسانی و پیشگیری از معضل اعتیاد در دانش‌آموزان دبیرستانی صورت نگرفته است، هدف از انجام این پژوهش بررسی رابطه بین تعهد به مدرسه، نگرش به مواد و مصرف مواد در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان در شهرستان الیگودرز بود.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر مبتنی بر روش همبستگی است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر سال سوم دبیرستان شهرستان الیگودرز در سال تحصیلی ۸۹-۹۰ است. حجم نمونه در این پژوهش با توجه به فرمول کوکران، شامل ۲۰۰ دانش‌آموز بود که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی انتخاب شدند و پرسش‌نامه‌ها در میان آن‌ها توزیع شد که تعداد ۱۹۷ نفر به پرسشنامه‌ها به‌طور کامل پاسخ دادند. بدین ترتیب در مرحله اول، با مراجعه به اداره آموزش و پرورش شهرستان الیگودرز، لیست اسامی دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه تهیه و تعداد ۶ دبیرستان (۳ دبیرستان دخترانه و ۳ دبیرستان پسرانه) به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس از هر مدرسه تعداد ۳ کلاس به صورت تصادفی برای تکمیل پرسشنامه‌ها انتخاب شدند.

ابزار

۱- پرسشنامه بررسی وضعیت مصرف مواد: این پرسشنامه، قسمتی از پرسشنامه‌ی رفتارهای پرخطر (محمدخانی و همکاران، ۱۳۸۶) است که با اقتباس از پرسشنامه‌ی مرکز پیشگیری از رفتارهای پرخطر^۱ (مرکز کنترل بیماری‌های آمریکا، ۲۰۰۸، به نقل از محمدخانی و همکاران، ۱۳۸۶) طراحی شده است. پرسشنامه بررسی وضعیت مصرف مواد، ابزار محقق ساخته است که برای تعیین میزان مصرف سیگار، الکل و سایر انواع مواد توسط محمدخانی و همکاران (۱۳۸۶) تهیه و ضریب اعتبار آن ۰/۸۷ گزارش شده است.

۲- پرسشنامه نگرش سنج موادمخدر: این مقیاس، قسمتی از پرسشنامه عوامل خطر ساز و حفاظت کننده است که بر اساس ابزارهای مشابه در زمینه سنجش عوامل خطر ساز و حفاظت کننده، از جمله پرسشنامه جوامع مراقب نوجوانان (پولارد^۲ و همکاران، ۱۹۹۶؛ به نقل از محمدخانی، ۱۳۸۶) و شاخص عوامل حفاظت کننده فردی (اسپرینگر^۳ و فیلیپس^۴، ۱۹۹۵؛ به نقل از محمدخانی، ۱۳۸۶)، ارزیابی تاب‌آوری کودکان سالم (کنستانتین و همکاران، ۱۹۹۹؛ به نقل از محمدخانی، ۱۳۸۶) و مطالعات مرکز اجتماعی دانشگاه یوتا (۱۹۹۸) و سایر ابزارها، توسط محمدخانی تهیه و بر روی ۳۰۰۰ نفر از دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه هنجاریابی شده است. کسب نمرات بیشتر در این آزمون، نشانگر داشتن نگرش مثبت‌تر نسبت به مصرف مواد است. ضریب اعتبار این پرسشنامه ۰/۸۰ گزارش شده است (محمدخانی، ۱۳۸۶).

۳- پرسشنامه تعهد به مدرسه: این مقیاس نیز قسمتی از پرسشنامه عوامل خطر ساز و حفاظت کننده است که توسط محمدخانی تهیه و هنجاریابی شده است که به صورت دقیق میزان تعهد به مدرسه را می‌سنجد. کسب نمرات بیشتر در این آزمون، نشانگر پایین بودن درجه تعهد به مدرسه است که ضریب اعتبار این پرسشنامه ۰/۸۳ گزارش شده است (محمدخانی، ۱۳۸۶).

1. youth risk behavior surveillance system
2. Pulard
3. Springer
4. Philips

یافته‌ها

آزمودنی‌های این پژوهش را ۹۶ دانش‌آموز دختر (۴۸/۷٪) و ۱۰۱ دانش‌آموز پسر (۵۱/۳٪) تشکیل داده‌اند. برای بررسی تفاوت بین میانگین‌های متغیرهای مورد مطالعه با توجه به جنسیت از آزمون t برای دو گروه مستقل به شرح جدول ۱ استفاده شد.

جدول ۱: نتایج آزمون t برای مقایسه نمرات متغیرهای مورد مطالعه به تفکیک جنسیت

متغیرها	جنسیت	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	درجه آزادی	معناداری
تعهد به مدرسه	دختر	۱۲/۵۵	۵/۵۴	۱/۷۹۷	۱۹۵	۰/۰۷۴
	پسر	۱۱/۲۶	۴/۵۳			
نگرش به موادمخدر	دختر	۱۹/۲۳	۹/۵۸	۲/۴۹۷	۱۹۵	۰/۰۱۳
	پسر	۱۶/۱۴	۷/۷۴			
مصرف مواد	دختر	۹/۰۵	۱۱/۹۰	۰/۳۹۲	۱۹۵	۰/۶۹۵
	پسر	۹/۷۹	۱۴/۳۸			

همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود تنها در متغیر نگرش به موادمخدر تفاوت معناداری بین میانگین نمرات دختران و پسران وجود دارد ($t=۲/۴۹۷, P<۰/۰۵$). در تعهد نسبت به مدرسه و مصرف مواد تفاوت معناداری بین نمرات دختران و پسران دیده نشد ($P>۰/۰۵$). جدول ۲ ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳
نگرش مثبت به موادمخدر	۱	-	-
عدم تعهد به مدرسه	***۰/۶۰۳	۱	-
مصرف موادمخدر	***۰/۶۱۴	***۰/۴۹۷	۱

*** $P<۰/۰۰۱$

همان‌گونه که در جدول ۲ ارائه شده، نتایج ماتریس همبستگی نشان می‌دهد که میان نگرش مثبت به موادمخدر با عدم تعهد به مدرسه و مصرف موادمخدر رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

جدول ۳: خلاصه مدل رگرسیون مصرف مواد مخدر از روی متغیرهای پیش بین

متغیرها	R	ضرب تعیین	ضرب تبیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
نگرش مثبت به مواد	۰/۶۱۴	۰/۳۷۷	۰/۳۷۴	۱۰/۴۴۷
نگرش مثبت به مواد، تعهد به مدرسه	۰/۶۳۴	۰/۴۰۲	۰/۳۹۶	۱۰/۲۶۰

همان گونه که در جدول ۳ ارائه شده است، در گام اول نگرش مثبت نسبت به مصرف مواد مخدر وارد معادله شده است که این متغیر به تنهایی توانسته ۳۷/۷ درصد از واریانس مصرف مواد مخدر را تبیین کند. همچنین، در گام دوم تعهد نسبت به مدرسه وارد معادله شده که این دو متغیر با هم ۴۰/۲ درصد از واریانس مصرف مواد مخدر را تبیین می‌کند.

جدول ۴: جدول ضرایب رگرسیون مصرف مواد مخدر بر اساس متغیرهای پیش بین در گام آخر

متغیرها	B	B	آماره t	معناداری	Zero-order	Partial
نگرش به مواد	۰/۷۴۱	۰/۴۹۴	۷/۰۹۷	۰/۰۰۰۵	۰/۶۱۴	۰/۴۵۴
تعهد به مدرسه	۰/۵۱۸	۰/۱۹۹	۲/۸۶۴	۰/۰۰۵	۰/۴۹۷	۰/۲۰۱

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف بررسی رابطه بین نگرش به مصرف مواد، تعهد به مدرسه و مصرف مواد مخدر انجام شد. نتایج نشان داد که در حیطه‌ی عوامل فردی و روان‌شناختی، نگرش مثبت به مواد و در حیطه مدرسه نداشتن تعهد به مدرسه و امور تحصیلی از جمله عوامل خطر ساز مصرف مواد در نوجوانان است. همسو با این یافته، نتایج پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که داشتن نگرش مثبت یا منفی به مواد، نقش مهمی در زمان شروع مصرف مواد ایفا می‌کند. در حیطه عوامل خطر ساز و حفاظت کننده، داشتن نگرش مثبت به مصرف مواد از جمله عوامل خطر مهم در مصرف مواد توسط نوجوانان است (طارمیان، ۱۳۷۸؛ مهاجر، ۱۳۸۶؛ محمدخانی، ۱۳۸۵). از طرفی دیگر، ادبیات پژوهشی مربوط به تعهد به مدرسه نیز نشان می‌دهد که عدم تعهد به مدرسه و فعالیت‌های تحصیلی و غیبت از مدرسه، به طور معناداری با مصرف مواد در دانش‌آموزان رابطه دارد. زمانی که نوجوان احساس پیوستگی به مدرسه خود داشته باشد، کمتر احتمال دارد که در رفتارهای فردی و اجتماعی مخرب درگیر شود و بیشتر احتمال دارد که رفتارهای اجتماعی همنوا مانند موفقیت در مدرسه یا امتناع از درگیری در سوء مصرف مواد را انجام دهد (محمدخانی،

۱۳۸۵؛ پشت مشهدی، ۱۳۸۷). بنابراین، مدارس باید از طرفی، از طریق آگاهی دادن در مورد مضرات مواد مخدر و عواقب خطرناک آنها، روی نگرش و رفتار دانش آموزان تأثیر بسزایی بگذارند و از سوی دیگر، با فراهم کردن فضای روانی-اجتماعی مثبت، ارتباط مثبت و صمیمانه‌ای را بین دانش آموزان و کارکنان مدرسه ایجاد کنند، تا باعث تقویت احساس تعهد به مدرسه در آنان شده و دانش آموزان را در برابر رفتارهای پرخطر از جمله مصرف مواد مخدر محافظت کنند (محمدخانی، ۱۳۸۵؛ طارمیان، ۱۳۸۴).

یافته دیگر این پژوهش نشان داد که پسران و دختران از نظر میزان تعهد به مدرسه تفاوت معناداری با هم ندارند. با توجه به این نتایج می‌توان گفت که جنسیت در میزان تعهد به مدرسه در نمونه مورد بررسی تفاوتی نداشت. به عبارت دیگر، عواملی جز جنسیت، در میزان تعهد به مدرسه نقش تعیین‌کننده داشته‌اند. عوامل تعیین‌کننده میزان تعهد به مدرسه، سازگاری آموزشی، احساسی و اجتماعی مثبت در دانش آموز است (آندرمن^۱، ۲۰۰۲).

پژوهش‌های دیگری نشان داده‌اند که عواملی چون، نحوه‌ی اداره کلاس توسط معلم، امکانات رفاهی و تفریحی و آموزشی در مدرسه، ویژگی‌های سازمان‌یافتگی مدارس (برنامه‌هایی از قبیل ساختاردهی مجدد برنامه‌های درسی، سهیم کردن دانش آموزان در برخی تصمیم‌گیری‌ها، نوآوری‌های آموزشی مانند یادگیری همیارانه، راهنمایی شغلی، برگزاری آزمون‌ها، خدمات مستقیم برای دانش آموزان آسیب‌پذیر به منظور افزایش شرکت آنها در فعالیت‌های تحصیلی و کسب موفقیت در آنها)، فعالیت‌های فوق‌برنامه همانند برنامه‌های سهیم کردن دانش آموز در اداره‌ی مدرسه، همکاری در ایجاد نظم، زنگ زدن و زیبا سازی کلاس‌ها و گرداندن بوفه مدرسه نقش مهمی در تعهد دانش آموزان مدرسه دارند. همچنین، برنامه‌های آموزش حرفه‌ای به صورت علمی (که در آن دانش آموزان فرصت آشنایی با دنیای کار را می‌یابند) و برنامه‌های آموزش خصوصی توسط عده‌ای از دانش آموزان به عده‌ای دیگر و فراهم آوردن فرصت‌هایی برای ارضاء حس هیجان‌طلبی و تنوع‌طلبی در بعضی دانش آموزان، همگی انتظار می‌رود که میزان تعهد به مدرسه را افزایش دهند و در نتیجه موفقیت تحصیلی دانش آموزان را در پی داشته باشد که خود یکی از مهم‌ترین عوامل حفاظت‌کننده در برابر مصرف مواد توسط دانش آموزان است (حاجیلری، ۱۳۷۸).

یافته دیگر این پژوهش نشان داد که دختران نسبت به پسران، نگرش مثبت‌تری نسبت به مصرف مواد دارند. این یافته با یافته‌های حاصل از پژوهش بروک، نورمن و کوهن^۱ (۱۹۸۹) هم‌خوان است. به‌طوری که نتایج این پژوهش نشان داد دانش‌آموزان دختر نسبت به دانش‌آموزان پسر نگرش مثبت‌تری به مواد مخدر دارند، اما این یافته به دلایلی از جمله متفاوت بودن جامعه و نمونه پژوهش (از نظر وسعت، شرایط فرهنگی، اجتماعی، تحصیلی و غیره)، ابزار و روش پژوهش، با یافته‌های معمول پژوهش‌های دیگر همسو نیست. نتایج این پژوهش‌ها نشان داده‌اند که دختران نسبت به پسران نگرش منفی‌تری نسبت به مصرف مواد دارند و پسران در معرض خطر اعتیاد به مواد مخدر بیشتری قرار دارند (جزایری، رفیعی و نظری، ۱۳۸۱؛ کاظمی‌لر، ۱۳۸۳؛ صدیق‌سروستانی، ۱۳۸۲). با توجه به این یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که اگرچه پسران نوجوان به‌طور سنتی، به میزان بیشتری گرایش به سمت مصرف مواد دارند، اما امروزه با افزایش گرایش بیشتر به سمت مصرف مواد در دختران نوجوان روبه‌رو هستیم. امروزه عوامل مختلفی در افزایش شمار دخترانی که به مصرف مواد گرایش مثبت دارند دخیل هستند. عواملی نظیر افسردگی، سوءاستفاده‌های جنسی، اختلالات خوردن، فشار ناشی از بلوغ جنسی و مشکلات ناشی از در میان گذاشتن این مسائل با والدین و غیره باعث شده است که نگرش دختران نسبت به گذشته در برابر مصرف مواد مثبت‌تر باشد (قادری، ۱۳۸۴). نتایج این پژوهش از آن جهت مهم است که تاکنون تأکید برنامه‌های پیشگیری مصرف مواد، بیشتر در مدارس پسرانه طرح‌ریزی و اجراء شده است. نتیجه دیگر این پژوهش نشان داد که میزان مصرف مواد در بین دختران و پسران سال سوم دبیرستان تفاوت معناداری با هم ندارند. این یافته با نتایج پژوهش محمدی و احمدآبادی (۱۳۸۷) همسو است، اما نتایج حاصله از این پژوهش به دلایلی از جمله متفاوت بودن جامعه و نمونه پژوهش (از نظر وسعت، شرایط فرهنگی، اجتماعی، تحصیلی و غیره)، ابزار و روش پژوهش، با یافته‌های معمول پژوهش‌های دیگر هم‌خوانی ندارد. به‌طوری که در نتایج این پژوهش‌ها نشان داده شده است که بین دختر و پسر از حیث مصرف سیگار، الکل و مواد مخدر تفاوت‌های معناداری وجود دارد و پسران بیش از دختران مصرف الکل، هروئین، کوکائین و اکستاسی را گزارش کردند. به‌علاوه، مصرف آنان سنگین‌تر و فراوان‌تر بوده است (کوکوی و همکاران، ۲۰۰۷؛ اسپرینگر، پارسل، باوملر و رز^۲،

۲۰۰۶؛ به نقل از پشت مشهدی، ۱۳۸۷؛ نیک‌منش، خسروی، بنی‌جمالی و کاظمی، ۱۳۸۷؛ نجفی و همکاران، ۱۳۸۵؛ حمدیه، مطلبی، عاشری و بروجردی، ۱۳۸۵؛ پشت‌مشهدی، ۱۳۸۷). این پژوهش مانند سایر پژوهش‌ها با محدودیت‌هایی همراه بوده است. پژوهش حاضر تنها دانش‌آموزان سال سوم مقطع دبیرستان شهرستان الیگودرز را مورد بررسی قرار داده است؛ پس در رابطه‌ی تعمیم‌پذیری نتایج با محدودیت‌های سنی، مقطع تحصیلی و مکانی مواجه بوده است. جمع‌آوری اطلاعات در حیطه‌ی اعتیاد مخصوصاً در مدرسه کار دشواری است. لذا این احتمال وجود دارد که پاسخ‌های آزمودنی‌ها به رغم تلاش‌های پژوهشگر، به نوعی تمام‌باورهایشان را منعکس نسازد. بنابراین، لازم است به مجموعه پاسخ‌ها در این پژوهش و پژوهش‌های مشابه با احتیاط نگریسته شود. همان‌گونه که نتایج نشان داد، نداشتن تعهد به مدرسه عامل خطر مهمی در مصرف مواد توسط دانش‌آموزان است؛ در این چارچوب، پیشنهاد می‌شود مدارس با اجرای سیاست‌های مؤثر در جهت تقویت تعهد به مدرسه در دانش‌آموزان، به عنوان یک عامل حفاظت‌کننده از مصرف مواد مخدر عمل کنند.

منابع

- اسعدی، سیدحسین (۱۳۸۶). *پیشگیری از مواد مخدر (آسیب‌ها و راهبردهای اعتیاد)*. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- پشت‌مشهدی، مرجان (۱۳۸۷). *تعیین ویژگی‌های مدارس آسیب‌پذیر، از نظر گرایش به مواد*. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، معاونت پژوهشی. مرکز تحقیقات سوء مصرف و وابستگی به مواد. مؤسسه داریوش.
- جزایری، علی‌رضا؛ رفیعی، حسین و نظری، محمدعلی (۱۳۸۱). *اصلاح نگرش دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر تهران نسبت به اعتیاد، معتاد و مواد مخدر*. طرح پژوهشی: سازمان بهزیستی کشور، معاونت امور فرهنگی و پیشگیری.
- حاجیلری، ابراهیم (۱۳۷۸). *نظریه‌ها و راه کارهای پیشگیری از سوء مصرف مواد در بین دانش‌آموزان*، ویژه معلمین و والدین. معاونت پرورش اداره‌ی کل آموزش و پرورش استان گلستان.
- حمدیه، مصطفی؛ مطلبی، نبی؛ عاشری، حسین و بروجردی، اشرف (۱۳۸۷). *بررسی شیوع مصرف الکل و داروهای روان‌گردان در نوجوانان و جوانان ۱۵-۳۵ ساله‌ی شهر تهران*. *مجله پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی-درمانی شهید بهشتی*. ۳۲(۲)، ۳۱۵-۳۱۹.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۲). *بررسی وضعیت موجود سوء مصرف در بین دانش‌آموزان کشور*. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- طارمیان، فرهاد (۱۳۷۸). *سوء مصرف مواد در نوجوانان و جوانان*. تهران: انتشارات تربیت.
- طارمیان، فرهاد (۱۳۸۴). *عوامل پیش‌بین روانی، اجتماعی مصرف مواد مخدر در نوجوانان: دلالت‌های آن در پیشگیری و درمان*. پایان‌نامه‌ی دکتری روان‌شناسی بالینی، چاپ نشده، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

- قادری، صلاح‌الدین (۱۳۸۴). دختران نوجوان و اعتیاد. فصلنامه اعتیاد پژوهی، ۲(۷)، ۴۲-۵۵.
- کاظمی لر، شهربانو (۱۳۸۳). بررسی میزان آگاهی، نگرش و رفتار جوانان ساکن شهرک قدس نسبت به فرصت‌های شادی آور. پایان نامه دکتری پزشکی، چاپ نشده، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد پزشکی تهران.
- کوشکی، شیرین (۱۳۸۴). تأثیر اختلال‌های شخصیتی و شیوه‌های مقابله‌ی معنادار بر نگرش آن‌ها نسبت به سوء مصرف مواد و انتخاب نوع ماده‌مصرفی. مطالعات روانشناختی، ۱(۴)، ۴۷-۷۰.
- محمدی، رضا و احمدآبادی، علی (۱۳۸۷). بررسی شیوع مصرف مواد در دانش‌آموزان سال آخر و پیش‌دانشگاهی شهر بجنورد. سازمان بهزیستی. معاونت امور فرهنگی و پیشگیری.
- ماه‌جویی، ماهیار (۱۳۷۹). عوامل خطر و عوامل حفاظت‌کننده در پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در جوانان و نوجوانان. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، انتشارات مدرسه.
- محمدخانی، شهرام؛ جزایری، علی‌رضا؛ محمدخانی، پروانه؛ رفیعی، حسن و قاضی طباطبایی، محمود (۱۳۸۶). بررسی اثر مستقیم و غیرمستقیم بازخورد نسبت به مصرف مواد، کانون کنترل و توانایی‌های فردی و اجتماعی بر مصرف مواد در نوجوانان در معرض خطر. فصلنامه روان‌شناسی معاصر، ۲(۱)، ۱۲-۳.
- محمدخانی، شهرام (۱۳۸۵). مدل ساختاری مصرف مواد در نوجوانان در معرض خطر: ارزیابی اثر آموزش مهارت‌های زندگی بر عوامل میانجی مصرف مواد. پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی بالینی، چاپ نشده، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- محمدخانی، شهرام (۱۳۸۶). مدل ساختاری مصرف در نوجوانان در معرض خطر: ارزیابی اثر مستقیم و غیرمستقیم عوامل فردی و اجتماعی. پژوهش در سلامت روان‌شناختی، ۱(۲)، ۱۶-۵.
- مهاجردارایی، هاجر (۱۳۸۶). رابطه نگرش نسبت به مواد و عوامل پیش‌بین در بین دختران مقطع دبیرستان شهر تهران. مرکز تحقیقات سوء مصرف و وابستگی به مواد. دانشکده علوم بهزیستی و توانبخشی. مؤسسه داریوش.
- نجفی، کیومرث؛ فکری، فریبا؛ محسنی، رضا؛ ضرابی، هما؛ نظیفی، فاطمه؛ شیرازی، مریم و فقیرپور، مقصود (۱۳۸۵). بررسی شیوع مواد در دانش‌آموزان دبیرستانی استان گیلان، در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴. مجله دانشگاه علوم پزشکی گیلان، ۱۶(۶۲)، ۶۷-۷۹.
- نیک منش، زهرا، خسروی، زهره، بنی‌جمالی، اشرف سادات و کاظمی، یحیی (۱۳۸۷). بررسی کیفی برخی از عوامل موثر بر رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان. چکیده مقالات سومین کنگره ملی آسیب‌شناسی خانواده، دانشگاه شهید بهشتی.
- Anderman, E. M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 94(4), 795-809.
- Brook, J. S., Nomura, C., & Cohen, P. (1989). A network of influences on adolescent drug involvement: neighborhood, school, peer, and family. *Genetic, social, and general psychology monographs*, 115 (1), 123-145.
- Stockwell, T., Graenwald, P. J., Toumbouou, J., & Loxley, W. (2005). *Preventing Harmful Substance Use: the Evidence Base for Policy and Practice*. England: John Wiley & Sons, Ltd
- Winnail, S. D., Valois, R. F., McKeown, R. E., Saunders, R. P., & Pate, R. R. (1995). Relationship between physical activity level and cigarette, smokeless tobacco, and marijuana use among public high school adolescents. *The Journal of School Health*, 65 (10), 438-450.